

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՄԱՄՈՒԼ

(ՅՈՒՆՈՒԱՐ - ՓԵՏՐՈՒԱՐ 1930)

ՍԻՈՆ

Կիրիկիոյ Կարողիկոսները

«Յովհաննէս Դ. Անթեպցի» (1550-1621)

Բարգէն Սրբազան, Կ. Ջուղայեցիին աշակերտին և յաջորդին վարժը կը նկարագրէ. անոր ծնունդը, Կիրիկիոյ Կաթողիկոսարանի մէջ վարած պաշտօնները, Հոռոմ բրած առաքելութիւնը, որուն մասին թոր ձեռքէն գրութիւն մը չունինք. երկար ժամանակ Սրբատոյ մէջ կը պաշտօնավարէ. 1601ին Սոյոյ Կաթողիկոս կ'ըլլայ. կը նորոգէ Կաթողիկոսարանը. 1605ին Ատանա Դաւիթ Կրտսեպետի կողմէն կը կողոպտուի:

Անթեպցիին 1614 - ին Երուսաղէմ կ'երթայ միւռնօրհնէք կը կատարէ, իբրեւ իր թեմը, կը վճարէ Ս. Յակոբ վանքի յաշիտեմակամ պարտքերը. 1627ին կը դառնայ Ատանա, և ճամբան կը վախճանի: Սրբակեաց և գործունեայ և աղփատաւէր մարդ է եղեր ըստ Դարանաղեցիին:

Բարգէն Եպ. շարունակելով Սինոի փետրուար թուին մէջ, իր ուսումնասիրութեանց իբր արդիւնք՝ կու տայ հետեւեալ ծանօթութիւնները.

Յովհ. Դ. Անթեպցի, Կաթողիկոս Կիրիկիոյ, հաշակաւոր իր ժամանակին իբր երաժիշտ, քաւրոգիւ և իմաստասէր, գրական արժէքով որ և է գիրք կամ պատմութիւն չէ գրած, զէթ մեզի չէ հասած. թողած է միայն մի քանի յիշատակարաններ այն գրչագիրներուն մէջ զորս անձամբ կը նորոգէր, կը գրագրէր, կամ նոյնը ուրիշին ընել կու տար: Ասիկէ յայտնի է որ զուրգուրարող և պահպանող եղած է գրչագիրներուն:

Հասուցած է բազմաթիւ աշակերտներ, որոնց մէջ սմանք կը յիշատակուին յօդուածին մէջ և իրենց վրայօք մեր ունեցած աղբիւրները:

Յօդուածագիրը կը յիշէ յետոյ ժամանակագրական կարգով իր հանդիպած յիշատակարանները, ութի չափ, որոնց երկը Անթեպցիին նորոգած է, միւսները ուրիշներէ նորոգուած կամ գրուած. և կ'ենթադրէ որ ուրիշ յիշատակարաններ գտնուին զեւ իր անունով:

«Քրիստեմանիի Ս. Աստուածածնի Գերեզմանի Կիկեղեցին»

Մ. Եպ. Աղանունի յետ ցոյց տալու սոյն եկեղեցւոյ ծագումը և կրած փոփոխութիւնները (Սինո Դեկտ.) հոս երկրորդ յօդուածով՝ կ'ամփոփէ անոր շուրջ հայկական փոքրաթիւ յիշատակները զոր կրցած է գտնել, և են.

1. Պատմ. Սրբոց Հոփոսիմեանց, ընծայուած Մ. Խորենացիի, որով կը հաստատէ թէ այդ եկեղեցին Ե. դարու շինութիւնն է:

2. Մովսէս Կաղանկատուացի, որ կ'աւանդէ շատ կարեւոր յիշատակարան մը Ս. տեղեաց սրբավայրերուն պատմութեան համար:

3. Յայտմաւորքի էջ մը (Յաշեան, Յուցակ, էջ 566) Աստուածածնի ննջման պատմութեան վրայ:

4. Յովհ. Եպս. Թեսաղոնիկեցի որ Նիւշումն Ս. Կուսի ճառովը (Թ. դարէն վերջ յունարէնէ, հայերէնի թարգմանուած անծանօթ գրչէ) կը հաստատէ ննջման աւանդական պատմութիւնը և տօնը Թեսաղոնիկէի մէջ. մէջ կը բերէ պատմական փաստեր ցոյց տալու համար թէ այդ եկեղեցին հայոցն էր ԹԲ-ԹՁ դար. յետոյ յիշելով յոյներու և լատիններու ջանքերը սեփականատէր դառնալու սրբավայրին՝ կը վերջացնէ թուարկելով նոյն տաճարին մէջ Հայոց սեփական տեղերն և ընկերովի իբրաւունքները:

Քրիստոսի յիշմանուն եկեղեցին
Գերեզմանիի մէջ.

Մկրտիչ Եպս. Աղանունի, քաղելով մի քանի գրքերէ՝ զորս կը յիշատակէ, կու տայ շահագնատեղեկութիւններ Գեթսեմանիի սրբավայրերուն վրայ: Քրիստոսի կալանաւորման տեղը փութով ուխտատեղի մը կը դառնայ, և հոն մօտերը ցոյց կը տրուի քաւար մը ուր քնացեր են Փրկչին ընկերացող առաքելները:

Ֆրանսիականք Ժե դարուն կը տիրանան ԶԲ-թննաց պարտեզին, ուր 1892ին պեղումներով երեւան կու գան խաչակրաց և լատին թագաւորութեան ժամանակակից եկեղեցւոյ մը աւերակ:

ները, Նոր եկեղեցի մը հիմնելու դիտումով երբ պեղումները կը խորանան՝ մէջտեղ կ'ելլէ նորաւորայն շէնքի եկեղեցի մը՝ հնագոյնին հիման վրայ, տարբեր յատակագծով, աւելի զարգացեալ հարտարապետութեամբ և նկարչութեամբ. կը գտնուին նաեւ յոյն, լատին և արաբական արձանագրութիւններ, բնականական և լատին տիրապետութեան գերեզմաններ ու դրամներ: Նոյն տեղոյն վրայ ֆրանչիսկեանը կը կանգնեն շքեղ եկեղեցի մը:

Յօգուածին վերջի երեք մասերուն մէջ կ'ուզէ ցոյց տալ հետեւեալները.

Ա. — Գեթսեմանի ուխտագնացութեան վայր մ'էր արդէն երբ Դ. դարուն Բիզանդիոյ կայսերը կը կանգնեն հոն եկեղեցի մը, որ 614ին կ'այսի Պարսիկ հրոսակներէն:

Բ. — Եկեղեցիի կը վերաշինուի խաչակրաց զաւլէ վերջ, հաւանաբար 1150էն առաջ, Սուրբ անտոնով, և կ'ըլլայ հոգեւոր կեդրոն Յովսափատու հիւանդանոցին: 1187ին Սալաէտտին կը գրաւէ Երուսաղէմ:

Յ. — Լատինաց վատրումով՝ եկեղեցիի հաւանաբար Հայոց կ'անցնի 1187էն սկսեալ. բայց Հայոց սեփականութիւն ըլլալը յայտնապէս կը յիշուի 1322ին լատին ուխտաւորներէ: Եկեղեցիի վերջնականապէս կը քանդուի ժ՛ր դարուն կիսուն:

ԱՆԱՀԻՏ ԹԻԼ 5

«Բանաստեղծը Դոստեան Սրբազանի մէջ»

Պ. Ա. Զօպանեան իր վարժ և թափանցկոտ մտքով կը վերլուծէ անոր բանաստեղծական խորքը: Չորս բաժին կը զննէ քերթողական էջերուն մէջ. — Ա. Տաղաչափական խոնարհագոյնը. Բ. Ներշնչման մթնոլորտի յուզման մէջ սարսուռով մը պատրաստուած կտորները. Գ. Բանաստեղծական ամենախոր էջերը — Եւմուտուի ձամբորդները — Դ. Մանկութեան Աւետարանի դրընագները:

Ե. Պոլսոյ Հայ ոսկերիչներին ժ՛ր-ժ՛ք դար»

Պատմական Պէշ Սազըզեան, իր հնագէտի անուշազական մասնագիտութեամբ նախ հարեւանցի ակնարկ մը կու տայ քրիստոնեայ տարրին դերին վրայ թղթական գեղարուեստին մէջ, Մարգար Բուրճի վկայութեամբ. ապա 1728ին եւրոպական արուեստին մուտքը և Պոլիս, և Պարսկական հին ձեւերու տեղի տալը այս նորեկ ոճին աւելեւ. այս արուեստին մեծապէս զարգացումը, առանձին մենաշնորհ կ'ըլլայ հայ ոսկերիչներուն:

«Միջոյնի Նալբանդեան»

Գէորգ Զուբար կը պատկերացնէ Նալբանդեանի կենսերին էական գծերը: Նոր. Նախընկաւնի մէջ ծնանիլը, Մոսկուա ուսանիլը, Հնդկաստան գնալը, ապա ձերբակալութիւնն ու բանտն: Եւ մէջ մահը 36 տարեկանին և ժողովրդական ցոյցը թաղման ատեն:

«Ալեկսի մը այժմեան հայ մտաւոր կիսընթիւն վրայ» Եւ. Հայաստանի մէջ Պ. Զօպանեան նախ կը ցուցակագրէ Խ. Հ. Պ. Համասարանի գիտական տեղեկագիրները, 2-4 թիւերու մէջ երեցած շահեկան յօդուածները. ապա կ'անցնի «Գրական դիրքերում և Նոր ուղի» գրական հանդէսներուն. հոն հակառակ կուտակցական միակերպիչ դրութեան, կը գտնէ նոր նոր ծիւրեր գրական բարձր արժանիքով, Մկրտիչ Արմէնի, Մահարիէն, Բ. Յակոբեանի զատ Սողոմոն Տառնցի մը Իս. Ալլիկայ աշուարայր, տաք վիպերգով. Հ. Երուսաղէմի «Նիւ-Եօրքի տեսիլները». Սուրէն Վահուրի «Նոր օրերու ոգին» սիրերգով. Մկրտիչ Արմէնի «Ողջ ծաղիկները»: Կը խօսի զովեստով. Գ. Ալթեպ, Յովսէփեանի «Խաղաղականը» ի մասին երկար մէջերուամերով: Ե. Միջոյնի «Գոյնի կիւր» կը վերլուծէ ինչպէս նաեւ Ա. Երեմեանի «Սեւանը»: Քանի մը խօսքով կը ծանօթացնէ հանճարեղ Տեկ. Չ. Եսայանի «Պրովերբու Ազատագրութեամբ», կ'անցնի Դերձակագրի տեղեկական գրչին զովաբանութեան:

«Խեցզետի և քաղցիկը»

Կ. Յ. Բասմաճեան պատմական վկայութիւններով կը հլոյէ այս երկու բառերուն բժշկական իմաստը, հետեւեցնելով Խեցզետի ըսել «Cancer»-ին, իսկ Քաղցիկը «Gangrène»-ին:

Հ. ԿՈԶՆԱԿ ԹԻԼ Ա. Բ. Գ. Դ.

«Հայերէն Նախամետրուպէան քարգմանու թիւեր» Գ. Ճընտղելեան կը հերքէ պատմական կուտ փաստերով Փրոֆ. Միլոսեանի հապճեպով ընդգրկած զաղափարները այս նիւթին շուրջ փրոֆ. Միլոսեան տարուելով «Հայրվրդի Աւտուտարաւական հանդէս»-ին 1928 թուին մէջ երեցած Նոր կտակարանի վրացերէն ամենահին ձեռագիրներու վրայ ուսումնասիրութենէ մը, կ'ուզէ ցուցնել թէ Ս. Գ. ի ամբողջական հին թարգմանութիւն մը գոյութիւն ունեցիր է, և թէ Ս. Սահակ-Մեսրոպ այդ հին թարգմ. չա-

բաժնիներ հղծեր են իրենց յունամուկ հոգիով, կեսարեան տիպին հետեւելով: Պ. Ֆընտըզլեանի ձեռնհաս փաստերը անհերքելի են երեւակայոտ ու ցատկաւտուն փրօֆէսորին դէմ:

Երևանի թիւ 1 թիւի Տէր Միհրանեան

Տղքթ. Վ. Թորգոմեան համառօտիւ կը ներկայացնէ 19րդ դարի Ա. կէսին անոր կեանքը. բողոքականութեան հայ առաջին ախոյեան, ուղեւորութիւնն ի Հայաստան, գրած օրագրութիւնը, Ամբերկա մակիւրն ու բժշկութիւն ուսանիլը, ապա կարճատեւ կեանքը Զմիւռնիոյ մէջ:

ՄՇԱԿ

Թիւթիս սինակներուն մէջ փրօֆ. Մ. Միհրանեան երկար յօդուածաբար մ'ունի (18 Յուլիուսը). «Հայաստանեայց եկեղեցւոյ հարազատ հաւատարը Յիշատի մասին» վերտառութեամբ, որ յօդուածագիրը իր վառ երեւակայութեան յանձնուած, հայաստանեայց նոր եկեղեցի մը կը ստեղծէ, որ «արմատապիւն կը տարրերի միւս ուղղակիաւ թողոր եկեղեցիներէն»։ Բայց դժբախտաբար նաեւ Գրիգոր Լուսաւորչի, և մաւնաւոր Եփեսոսի իսկ հաստատած և վարդապետած եկեղեցիէն, ասոր մասին ասիթ պիտի ունենանք կրկին վերադառնալու:

ՀԱՅ-ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒՆԻ

ՅՈՒՆՈՒՍ-ՓԵՏՐՈՒՍ 1930

Echos d'Orient

157 Թուին մէջ «Փրակները Բիզանդիոնի մէջ» տիտղոսով հետաքրքրաշարժ յօդուած մ'ունի K. Javni, յորում իրաւամբ դիտել կուտայ, թէ Բիզանդիոն իր աշխարհագրական դիրքին և պատերազմական ու վաճառականական յարաբերութեանց պատճառաւ, մերձաւոր և հեռաւոր ազգերու հետ, երբեք միամոյլ տէրութիւն մը չէ եղած. և կարելի է ըսել թէ անոր փառքի ոսկեթիւ ծիրանին հիւստած է այլեւայլ ազգերու զուգահեռ թելերով: Կը յիշէ մասնաւորապէս Հայոց մեծ դերը, որ խաղացած են Բիզանդիոնի մէջ, տալով անոր մեծամեծ կայսրներ և զօրավարներ: Եօդուածը շատ հետաքրք-

ճրական դէպքեր ունի Բիզանդական պատմութեան. կը յիշէ կարկառուն դէմքեր փրակաւտին ցեղէն, որոնք կարեւոր դերեր խաղացած են Բիզանդական բանակներու մէջ, մասնաւորապէս Հայաստանի սահմաններուն վրայ. իրենց զինուորական հանճարովը, մասնաւորապէս Նորմանները կարեւոր դիրք ունեցեր են. թէպէտ շատ անգամ ալ, անվերջանալի ապստամբութիւններով, մեծամեծ ֆլասներ հասուցած են կայսրութեան:

Echos d'Orientի նոյն Թուին մէջ Jean Deslandes ունի «Արեւելիք քահանան զրոյմի խորհրդոյն պաշտօնեայ» վերտառութեամբ յօդուած մը, յորում իրեն ուսումնասիրութեան նիւթ կ'անէ թէ «Ի՞նչ տիտղոսով պրեկիւսն են եկեղեցւոյ պատիւնող քահանայը կը դրոշմէ»։

Ահա անոր ամփոփոյցը 1. Հնագոյն ժամանակներէ սկսեալ, լատին. եկեղեցին հետեւելով առաքելական սովորութեան, որու մասին Նոր կտակարանի մէջ յայտնի ապացոյցներ ունին, եպիսկոպոսին միայն վերապահած է խորհրդոյ մատակարարութիւնը 2. Իսկ արեւելեան եկեղեցւոյ մէջ կը մատակարարէ, նմանապէս հնագոյն ժամանակներէ զոնէ ոմանց քով, քահանայիցմէ: Աստիճանի՝ իրաւամբ թէ նուիրակութեան Անտարակոյս նուիրակութեան քաւնի որ առաքելական սովորութիւնը և եկեղեցիներու ալ տարբերութիւնն այս մասին մէջ զայն կը հաստատեն: 3. Յայտնի է թէ լուիւայն հաւատութիւն մը կը տեսնուի Ա. Քահանայապետներու կողմանէ, որոնք յայտնապէս եւս արտապայտուած են այս հիմնական տարբերութեան մասին Արեւելեան և Արեւմտեան եկեղեցիներու մէջ:

Երբ կողմանէ պիտի աւելցնենք միայն որ Մեծապատիւ յօդուածագիրը հարեանցի ակնարկով մը միայն կը զօհանայ այն կարծիքի մասին որ այդ իրաւունքի աղբիւրը եպիսկոպոսներու նուիրակութեամբ կը համարի, Ա. Քահանայապետի լուիւայն հաւատութիւնը ենթադրեւով հանդերձ. և կ'եզրակացնէ ըսելով թէ, հիմ մը չունի այն կարծիքը՝ որ նուիրակելու իրաւունքը եպիսկոպոսաց կը համարի:

Civiltà Cattolica

Civiltà Cattolica Հռոմ հրատարակուող թերթը 1913 Թուին մէջ յօդուած մ'ունի «Հայ ժողովրդեան մահը և քաղաքակրթեայ ելուպայի պատասխանատուութիւնը» վերտառութեամբ:

ԹՅԵՏԵՐԱԿԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՏՈՒՄՆԵՐ

ՄԻԹԹԱՐԱՆԱԵ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՄԷՋ

ՎԵՆԵՏԻԿ

յօղուածագիրը համառօտ բայց որոշ գծերով պատկերելէ վերջ ընթերցողին առջև մեր ազգին սարսափի 20 տարւան շրջանը, Ատանայի շրջողերէն սկսելով, յորում անցեալ փառքերով ճակացած ազգ մը զոհ կ'երթար Մահմետի հեռւեղաց հալածաքններուն և քաղաքակիրթ Եւպորայի ժողովուրդներու անձնական շահերուն, որոնք յետ այնքան անարդարութեան, ոչ միայն չպաշտպանեցին առաջապեալ ազգին արգար իրաւունքները, այլ նաեւ ազգերու թուէն դուրս վըտարեցին՝ հակառակ միջազգային իրաւանց. այս ամէն անարդար մոռացութեանց մէջ միայն Ս. Գահանայայեաններն եղան որ ստուգել հայրական զուժ ցուցնցին, մասնաւորապէս յանձին Բնետ. Ժեյի և Պիոս Ժիւի:

Յօղուածագիրը համառօտիւ կը ներկայացնէ Գեմալականաց տիրապետութենէ վերջ, մեր ազգին բնաջնջման սպառնացող նոր վտանգը, որուն հետեանցով նորանոր զաղկապաններ՝ վերջին խեղճութեան մատնուած, կ'ապաւինէին Սիւրիա և Լիբանան՝ իրենց կեանքը ապահովելու համար, ուր ընկերային, ընտանեկան և կրօնական խեղճ կացութիւն մը կ'առաջնորդէ կենաց ծառաւի աշխարհը գերեզմանին դուռը Միշէ Թուրքիոյ մէջ, հակառակ Լզգանի և այլ միջազգային ժողովուրդներու մէջ հաստատուած «փոքրու» մատուցելուց պաշտպանութեան» օրէնքին, կառավարչէն յառաջ կը մղուի Դէրիփ սէյի 1925 Օգոստոս 19ի ըրած յայտարարութիւնը, որով ամէն միջոց օրինաւոր ընելով, մինչև 1930 վերջ նականապէս բնաջնջով պիտի ըլլուէր Թուրքիայէն հայ տարրը: Թէ ոչքան յաջողած են և պիտի յաջողին նման ծրագրի մը մէջ, մեզի յայտնի ապացոյց են Պոլսոյ և մանաւանդ զաւանդներու մէջ մնացեալներու անստոյգ և դառն վիճակը, և զաղկոռներու կայունածններուն անկայայտնի յափշտակութիւնը: և այս ամէն անիրաւութեանց ի տես, քարացած կը մնան քաղաքակիրթ Եւրոպան և «Ազգաց ղեկերորդներ», հակառակ միջազգային իրաւանց յայտնի մասնագէտներու այլեւայլ անգամներու վճիռներուն:

Յօղուածը կը վերջնայ համառօտ ակնարկով մը Սովիետ չայաստանի ներկայ կացութեան մասին:

Մենք ալ կ'ուզենք վերջ տալ այս ամփոփոյթին՝ յօղուածագրին հետեանալ կոչովք. «Առաջին և անհրաժեշտ պարտականութիւններէն մին լէ՛ այդեօք քաղաքակրթութեան, ազգիչէ ժողովորդի մը մահը, մանաւանդ ազնիւ ցեղի մը, որ այնքան փառաւոր անցեալ ունեցած է»:

Ամէն տարի վարժարանիս մէջ խանդի մըթնորոտ մը կը ձևանայ երբ աշակերտութիւնը ձեռք կը զարնէ թատերական ներկայացումներ, բուն: Այս տարի ալ նոյնքան խանդավառ ոճով բեմին վրայ փայլեցան անոնք հայ-իտալական կրկին ցոյցերով:

Խաչիւրէն ներկայացումը որ տեղւոյս եկեղեցական և պետական ինչպէս և ուսուցչներուն և վարժարանիս բազմաթիւ բարեկամներուն և ծանօթներուն ի պատիւ կը տրուի՝ այս տարի մեծ յաջողութեամբ կատարուեցաւ. նախ փետր. 23ին, ապա տեղի տալով բազմաթիւ բարեկամներու թախանձանքին, կրկուեցաւ 25ին, ներկայութեամբ քաղաքիս Լաֆոնթէն Պատրիարքին, որ հակառակ իր տկար և ծեծ հասակին երկու ժամ սիրով և մեծ խիղճով ունկնդրեց և մեծապէս գնահատեց: Տրամը քրիստոնէական նախկին դարերու դրուագ մըն էր, ուր հեթա՛նոսութիւնը կը խորտակուէր քրիստոնէութեան առաքնութեան և արեւելին անուղիտօք զօրութեան առջև՝ բարոյական չքեղ և պատկերաւից տրամ՝ որ հանրութեան ծափերը իւրց յառկապէս Վ. Կիրճեան, Է. Կիւզեան, Բ. Տանթիք և Ս. Եփրեմեան ստներու թատերական ներկայացումի յատուկ ձիւքերուն և եռանդին շնորհիւ: Տրամէն վերջ զոյգ մը զաւեշտեղ յաշնորդեցին, մին երգախառն «Աշխարհակ»ը և միւսը, որ ծայր աստիճան հանոյ անցաւ և կէս ժամ ծիծաղեցուց Վենետիկեան ժողովուրդը, ժողովրդական կան կեանքէ առնուած դէպք մ'էր որուն մէջ անմիջեօք խախտած և ամենաշողակ գերասան ներկայացաւ Վ. Կիրճեան:

Հայերէն ներկայացումը՝ փայլուն տրամ մը Զիրկեցէի Մետիւսեան կեանքէն, «Երկարք դիմակը», զգեստներու ճոխութեամբ, պատկերներու զանազանութեամբ, արքունիքի կեանքին հազարումէկ ոխերով, դաւերով, սարսափներով ու մատնութեամբ հնչիչ և տխուր երեւոյթ մ'ուներ մանաւանդ թատերական հանգոյցին լուծումի պահուն՝ Աղեքսանդր Մետիւիի եղբրակում մահով: Սակայն՝ յետարաններու դիւթիչ դասաւորումը, գրութեան զգայուն և բարձր հոգին մեծապէս գնահատուեցան հասարակութենէն, չիւթը թէպէտ օտար էր բայց ազգու մասեր ու նէր հայրենիքի, պարսպանաշուութեան և քա-